

7 'It's all the same!'

Veldwerk en kennisvorming bij het begrijpen en oplossen van milieuproblemen in de Filippijnen

Gerard Persoon

Vroeg of laat barst altijd de bom tussen een Nederlandse antropologiestudent en zijn/haar Filippijnse counterpart die meestal een bosbouwachtergrond heeft. De Nederlandse student denkt altijd dat het dorp achter de volgende heuvel minstens zo interessant is als het net bezochte dorp. De Filippijnse student daarentegen heeft het allemaal al gezien, hoewel hij nog nooit eerder in dat dorp geweest is. Desondanks verzucht hij: Why bother, it's all the same!, in een poging het enthousiasme van de Nederlandse student om verder te trekken te ondermijnen. Er zit blijkbaar een verschil in perceptie tussen de Nederlandse en de Filippijnse student over wat veldwerk kan opleveren voor kennisvorming.

In dit artikel zal ik het veldwerk van Nederlandse en Filippijnse studenten bespreken zoals dat plaats vindt in het kader van een samenwerkingsverband tussen de Rijksuniversiteit Leiden en de Isabela State University in het noordoosten van het eiland Luzon. Het gaat hierbij om verschillende aspecten van dit veldwerk zoals het interdisciplinaire karakter, de koppeling van het onderzoek aan mogelijke oplossingen en het gebruik van onderzoeksmethoden. Tenslotte ga ik kort in op de impact van dit type veldwerk en op de relatie met kennisvorming.

Programma Milieu & Ontwikkeling

In 1986 ontstond uit een gezamenlijk initiatief van de vakgroep Culturele Antropologie en Sociologie der Niet-Westerse Samenlevingen (CA/SNWS) en het Centrum voor Milieukunde Leiden (CML) een nieuw onderwijs- en onderzoeksprogramma: het Programma Milieu en Ontwikkeling, met als doel het geven van onderwijs en het doen van onderzoek op het gebied van milieuproblemen in de Derde Wereld. In de uitwerking van dit programma zijn twee veldstations opgezet in Noord-Kameroen en in het Noordoosten van de Filippijnen. In september 1992 is uit dit programma een speciale afstudeerrichting, het studiep pad Ontwikkeling en Milieu voor antropologen en niet-westers sociologen ontstaan, waarvoor de vakgroepen CA/SNWS en CML in onderling overleg het programma hebben opgezet met resp. prof.dr. B.F. Galjart en prof.dr. W.T. de Groot als hoofdverantwoordelijken.

In het noorden van Kameroen, in de Sahel-zone, richt dit programma zich op problemen van verwoestijning en overbegrazing, terwijl in de Filippijnen

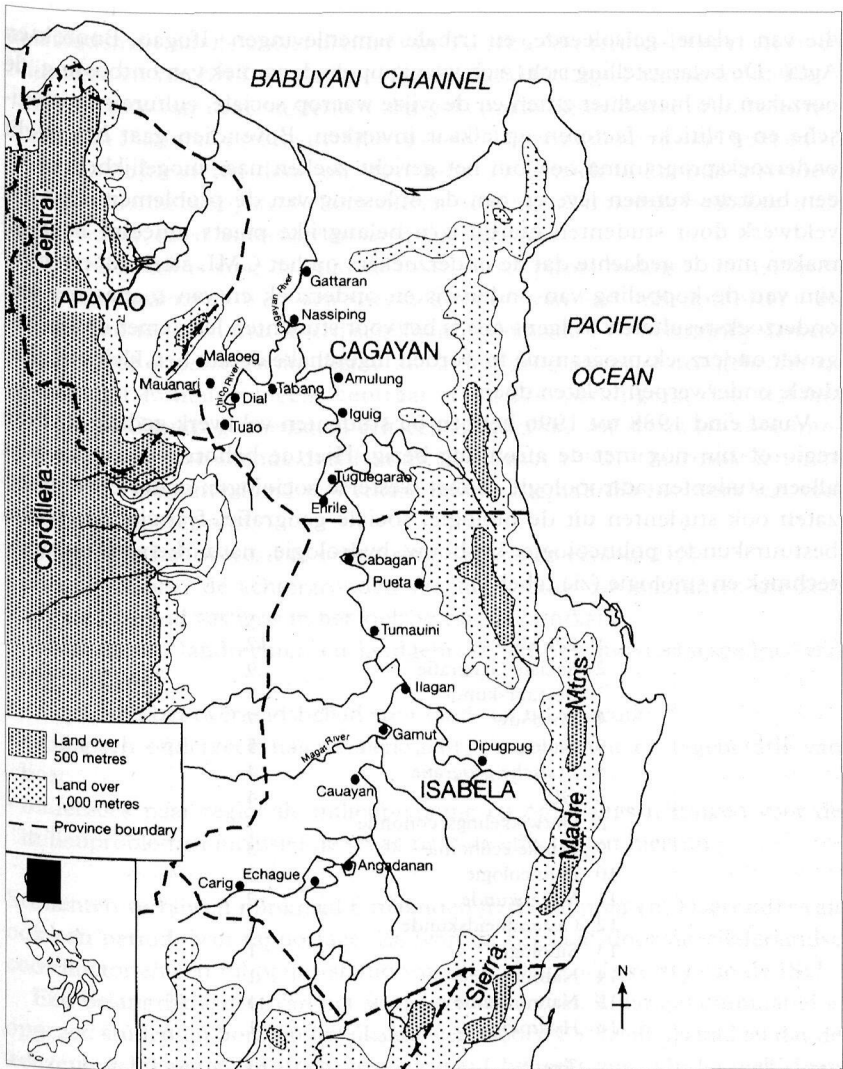
ontbossing het centrale thema is. In beide gebieden spelen initiatieven voor natuurbescherming. Doel van het werk aan deze veldstations is onderzoek dat direct of indirect bijdraagt aan het begrijpen en oplossen der problemen.

In de Filippijnen richt het onderzoek zich op de problematiek van de ontbossing. Hiertoe is vanuit de RUL, en met name vanuit het CML, een samenwerkingsverband gesloten met het College of Forestry and Environmental Management van de Isabela State University (ISU), één van de provinciale universiteiten in het land.¹ Dit samenwerkingsverband kreeg de naam *Cagayan Valley Programme on Environment and Development* (CVPED), en wordt gefinancierd door het CML en ISU.

De Cagayan vallei ligt in het Noordoosten van het eiland Luzon (zie kaart). Het is een gebied ongeveer zo groot als Nederland met een bevolking van 2,5 miljoen mensen. De vallei rondom de Cagayan rivier wordt gebruikt voor intensieve landbouw: rijst, mais en tabak zijn de belangrijkste gewassen. In de heuvels worden verschillende vormen van landbouw toegepast soms in combinatie met veeteelt en in de bergen bestaat ook zwerflandbouw, die steeds verder het bosgebied intrekt. Gedurende lange tijd is het bosgebied gebruikt voor commerciële houtkap. Sinds 1992, mede onder druk van internationale organisaties, is voor het 'primaire' bos² een kapverbod afgekondigd om daarmee één van de laatste stukken oerwoud in de Filippijnen te redden.

Qua bevolking is de situatie zeer divers. Vanouds wonen hier vooral de Agta, een Negrito bevolking die de oorspronkelijke bevolking van de Filippijnen vormen, en enkele andere etnische groepen. Daarna kwamen vooral migranten uit het Noordwesten van Luzon, de Ilocano, die onder invloed van het Spaanse koloniale beleid het gebied zijn ingetrokken. Inmiddels zijn zij de dominante groep geworden. In de naoorlogse periode is ook de migratie vanuit andere delen van het land op gang gekomen, mensen op zoek naar 'onbezet land'. Hieronder zitten zowel mensen met een tribale achtergrond als mensen die tot de hoofdstroom van de Filippijnse samenleving worden gerekend.

Het onderzoeksprogramma richt zich op de problematiek van ontbossing als meest centrale thema. Dit thema is gekozen vanwege het feit dat dit als één van de meer ernstige milieuproblemen in de tropen wordt gezien. Ontbossing staat immers aan de basis van tal van andere problemen als erosie, versterking van het hydrologische systeem, afname van bodemvruchtbaarheid en bedreiging van biodiversiteit; en dit kan weer leiden tot toename van de armoede of het verplaatsen ervan naar andere gebieden. Aan de andere kant is ontbossing zelf natuurlijk ook juist het resultaat van een keten van oorzaken waarin politieke en economische krachten een grote rol spelen. Het onderzoek is er tevens op gericht om door het analyseren van de problemen een bijdrage te kunnen leveren aan de oplossing ervan.

Kaart: de regio Cagayan

Studenten veldwerk en kennisvorming

Veldwerk door studenten neemt een belangrijke plaats in bij dit onderzoek. In de eerste plaats omdat er over dit gebied weinig bekend is en voorzover er wel kennis is richt deze zich niet op de ontbossingsproblemen. Er is in de Filippijnen vanuit de (vooral Amerikaanse) antropologie een nadruk op stu-

die van relatief geïsoleerde, en tribale samenlevingen (Ifugao, Bontok en Agta). De belangstelling richt zich weinig op de dynamiek van ontbossing, de oorzaken die hierachter zitten en de wijze waarop sociale, culturele, ecologische en politieke factoren op elkaar inwerken. Bovendien gaat het in dit onderzoeksprogramma ook om het gericht zoeken naar mogelijkheden die een bijdrage kunnen leveren aan de oplossing van de problemen. Dat het veldwerk door studenten hierbij zo'n belangrijke plaats inneemt heeft te maken met de gedachte dat de onderzoekers op het CML sterk voorstander zijn van de koppeling van onderwijs en onderzoek en van toepassing van onderzoeksresultaten. Volgens ons is het voor studenten leerzamer om in een groter onderzoeksprogramma te worden ingeschakeld, dan hen kleine individuele onderwerpen te laten doen.

Vanaf eind 1988 tot 1996 hebben 65 studenten veldwerk gedaan in deze regio of zijn nog met de afronding bezig. Hiertoe behoren overigens niet alleen studenten antropologie of niet-westerse sociologie; onder deze groep zaten ook studenten uit de biologie, sociale geografie, fysische geografie, bestuurskunde, politicologie, bosbouw, hydrologie, natuurbeheer, cultuurtechniek en sinologie (zie tabel 1).

1 CA/SNWS	12
2 Sociale Geografie	9
3 Bestuurskunde	8
4 Bosbouw	7
5 Biologie	5
6 Fysische geografie	4
7 GIS	4
8 Ontwikkelingseconomie	3
9 Rurale economie	3
10 Politicologie	3
11 Milieukunde	2
12 Gezondheidskunde	1
13 Sinologie	1
14 Natuurbeheer	1
15 Natuurkunde	1
16 Hydrologie	1
<i>Totaal</i>	65

Tabel 1: Overzicht studierichtingen van Nederlandse CVPED-studenten gedurende de periode 1988-1996

Het aantal vrouwen bedroeg 31, het aantal mannen 34. Hoewel de samenwerkingsovereenkomst officieel pas in 1989 getekend werd en in december van dat jaar echt van start ging, hadden in de voorbereidingsfase reeds twee Nederlandse studenten veldwerk in de regio gedaan (zie Maus & Schieferli 1989). Een groot deel van de studenten is afkomstig uit Leiden maar er zijn

ook studenten van de universiteiten van Utrecht, Amsterdam, Wageningen en Nijmegen en van het International Agricultural College Larenstein uit Tiel.

De meeste van deze studenten zijn gekoppeld, individueel of in teamverband, aan Filippijnse studenten die vaak een bosbouwachtergrond hebben en ook veldwerk moeten doen om hun MSc. onderzoek te kunnen afronden. Het gaat hierbij overigens wel om allerlei richtingen binnen de bosbouw zoals *social forestry*, *wood technology* en *forest management*.

Het veldwerk is voor de student in de eerste plaats bedoeld om het leren doen van onderzoek naar een specifiek aspect van een milieuprobleem, en om bekend te raken met interdisciplinair onderzoek. Een belangrijk element hierin is het onderzoeksparadigma dat in het programma wordt gebruikt en waarin het milieuprobleem centraal staat. Dit paradigma, ook wel het *Problem-in-Context* genoemd, speelt een belangrijke rol als kader voor integratie van de verschillende deelthema's (De Groot 1992). Daarnaast leren de studenten in teamverband te werken. Enkele thema's die het werk van veel studenten typeren zijn:

- analyse van het proces van ontbossing (sociaal en ecologisch);
- onderzoek naar de achtergronden van het gedrag van migranten die zich aan de bosrand vestigen in het kielzog van de houtkap;
- relatie tussen landrechten en landgebruik, en het investeringsgedrag van boeren;
- analyse van het overheidsbeleid voor land- en bosgebruik;
- ecologisch onderzoek naar draagkracht, biodiversiteit en regeneratie van bos;
- onderzoek naar regionale milieuplanning en oplossingsrichtingen voor de milieuproblemen inclusief de vraag naar de effectiviteit hiervan.

Studenten verblijven minimaal 6 maanden in de Filippijnen. Daaronder valt ook een periode van rapportage. Ze worden begeleid door de Nederlandse coördinator en een Filippijns stafid van de College of Forestry van de ISU.

Een belangrijk aspect van het studentenonderzoek is dat het cumulatief is opgezet: studenten bouwen op elkaars werk voort. Dit heeft als nadeel dat de keuzemogelijkheden en onderzoeksvrijheid beperkt zijn. Onderzoek doen heeft daardoor ook steeds minder pionierstrekken, het is minder avontuurlijk en het is minder het verkennen van *terra incognita*, waartoe veel studenten worden aangetrokken. Daar staat tegenover dat in de tijd meer kennisvorming plaats vindt, dat onderzoeksvragen kunnen worden aangescherpt en dat het op die manier mogelijk is voldoende gegevens te verzamelen om hiermee bij meer algemene debatten aan te sluiten. Niet alle studenten voelen zich even gelukkig bij een dergelijk inperking van onderzoeksvrijheid en toespitsing van aandachtspunten. De meesten ontdekken het liefst zelf de wereld.

Maar om veldwerk te laten bijdragen aan vergrote kennisvorming zijn het voorkomen van overlap en het aanscherpen van de onderzoeksvragen noodzakelijk. Bovendien nemen de kansen toe dat onderzoek direct of indirect van nut is voor het maken van plannen en dat de plannen ook kwalitatief beter worden. Het is bovendien op deze wijze minder bezwaarlijk dat er voornamelijk met studenten wordt gewerkt die nog weinig of geen onderzoeks- en praktijkervaring hebben. Er ontstaat op die manier toch een grote hoeveelheid onderzoeksmateriaal.

Ontwerpen van oplossingen

Veel disciplines, en de antropologie is daar zeker één van, zijn vooral gericht op het beschrijven en verklaren van de situatie in heden of verleden: zij zoeken naar oorzaken of samenhangen tussen bestaande verschijnselen en omstandigheden. Desondanks sluiten veel studies af met aanbevelingen voor beleid en deze zijn gericht aan een slecht omschreven doelgroep. Slechts zelden maken ze de toekomst echt onderwerp van studie.

Het is expliciet de bedoeling van dit samenwerkingsverband daar wel een bijdrage aan te leveren, dat wil zeggen om serieus te onderzoeken welke toekomstbeelden de betrokken mensen hebben en hoe ze die trachten te verwezenlijken. Deze wens wordt vooral ook sterk benadrukt door de Isabela State University die minder geïnteresseerd is in fundamenteel onderzoek.

Een voorbeeld kan dit toelichten. Men kan bij een studie naar herbebossing een bepaalde categorie projecten evalueren maar men kan ook op basis daarvan serieus kijken naar hoe de ontstane problemen effectiever kunnen worden opgelost. Daarvoor heeft men verschillende soorten kennis nodig: kennis over bomen, bodemtypen, maar ook over de rol van bomen in lokale omstandigheden, de rol van bomen in landbouw en veeteeltsystemen en over investeringsgedrag van boeren. Aanbevelingen kunnen daardoor op een veel bredere basis worden geformuleerd en zijn als geheel dan beter geïntegreerd.

Een interessante periode in dit opzicht was een onderzoeksproject dat van juni 1992 tot eind 1994 heeft gelopen. Eind 1991 werd samen met het regionale hoofd van het Ministerie van Milieu en Natuurlijke Hulpbronnen besloten tot het opzetten van een project dat zich over een periode van twee jaar zou uitstrekken. Het project was erop gericht een plan te maken voor het uitgedunde bos, het zgn. *logged-over forest*. In totaal hebben daar vier groepen studenten aangewerkt (totaal 22 Nederlandse en 18 Filipijnse studenten).

Eén van de meest interessante fasen van dit onderzoek was de eerste: de opdracht was om op creatieve wijze in het veld en vanuit de literatuur kennis te vergaren die mogelijk van belang zou kunnen zijn voor het oplossen van problemen. Dit konden zowel praktische als theoretische oplossingen zijn

vanuit diverse richtingen, van technische, juridisch-bestuurlijke, sociale, cultuur-technische of economische aard. Zo werd onderzoek gedaan naar *agroforestry* maatregelen, naar de rol van lokale ambtenaren, en naar patronen van onderlinge samenwerking (of juist het ontbreken daarvan). In al die gevallen werd gekeken naar wat de factoren waren die het accepteren of afwijzen van die verbeteringen zouden bepalen. In latere teams zijn die verschillende opties aan de mensen voorgelegd om te kijken wat hun reacties daarop waren en wat daaraan kon worden verbeterd. Uiteindelijk zijn hier ook concrete plannen uit voortgekomen waarvan er enkele momenteel worden uitgevoerd. De antropologen in het gezelschap werden hierbij gedwongen mee te denken over agronomische, economische, bestuurlijke, technische en bosbouwkundige voorstellen.

■ Kennisverwerving vond in die fase plaats zowel via veldwerk ter plaatse als via inspiratie vanuit vergelijkbare situaties elders en vanuit de literatuur. Het ging hierbij dus eigenlijk om het scheppen van beelden voor de toekomst waarbij met relevante factoren als prijzen, eigendomsrechten, bevolkingssamenstelling, en opbrengsten hypothetisch kon worden gemanipuleerd. Hierdoor was het mogelijk om ook over theoretische verbeteringen en veranderingen (stel dat ...) een discussie tot stand te brengen. Dit is vooral van belang om te onderzoeken onder welke omstandigheden boeren 'spontaan' overgaan op een ander milieuedrag, dus zonder directe interventies.

■ Een belangrijk aspect van de disciplinaire verscheidenheid ligt op het vlak van de normen die centraal worden gesteld bij het definiëren en het oplossen van het probleem. Vrij intuïtief kiest de antropoloog bij het oplossen van een milieuprobleem voor de belangen van de lokale bevolking en eventueel nog voor een speciale categorie daarbinnen (vrouwen, armsten, inheemse bevolking); de bioloog stelt zijn doel primair in behoud van biodiversiteit, en de milieu-econoom heeft een 'natuurlijke' voorkeur voor maximale duurzame opbrengst en optimale allocatie van hulpbronnen op regionale schaal. De bosbouwer tracht het areaal bos zo groot mogelijk te houden en de fysisch geograaf zoekt het vooral in maatregelen om de erosie terug te brengen. De doelen die hierbij worden nagestreefd liggen zeker niet altijd in elkaars verlengde.

■ Door het werken in teamverband en met verschillende disciplines, vermengd met de verschillen tussen Nederlandse en Filippijnse normen ontstaan interessante discussies en conflicten over waarden en normen waar uiteindelijk toch een oplossing voor moet worden gevonden. Deze discussies gaan over rechten van individuele mensen, inheemse groepen, volken, staten, zelfs de internationale gemeenschap (via VN of Wereldbank) maar ook over de plaats van de mens ten opzichte van de natuur, of de huidige generaties tegenover de toekomstige generaties. Juist die confrontaties binnen een con-

crete context met mensen van buiten het eigen vakgebied en uit een andere cultuur zijn vaak verrassend en in ieder geval leerzaam.

Methoden

Een interessant aspect van het interdisciplinaire onderzoek betreft de methoden die in het onderzoek worden gevolgd. In principe brengen alle wetenschappen zo hun eigen karakteristieke methoden mee: de antropoloog weet dat hij participierend moet observeren, de bestuurskundige is op zoek naar beleidsrapporten; de bioloog wil vegetatieopnamen maken of vogels tellen; de fysisch-geograaf stopt zijn boor in de grond om 'n bodemprofiel te maken en de sociaal-geograaf en ruraal-econoom ontwerpen hun enquête-lijst.

Studenten van andere studierichtingen, zoals politicologie hebben weinig onderricht in echte veldmethoden gehad. Bovendien zijn de wetenschapsopvattingen binnen dezelfde disciplines tussen Nederland en de Filippijnen ook nog verschillend. Sociale wetenschap in de Filippijnen eist eenvoudig weg kwantificering. Zonder cijfers en tabellen wordt in de Filippijnen de beschuldiging dat sociale wetenschap eigenlijk geen wetenschap is maar een vorm van journalistiek, snel geuit.

Deze methodische diversiteit draagt het nodige bij aan het complexe karakter van interdisciplinair veldwerk. Na een onwennige inwerkperiode en met respect voor de verschillende vakgebieden lukt het in de meeste gevallen wel een werkzame basis voor samenwerking te scheppen. Uitgangspunt is altijd de centrale vraagstelling van waaruit deelproblemen worden geformuleerd die dan door de specifieke disciplines worden onderzocht. Belangrijk is dat iedere onderzoeker hierbij een eigen niche heeft (Sajise 1984).

Opvallend is te zien hoe verschillend de beleving van het veldwerk kan zijn tussen studenten uit andere disciplines. In 1996 hebben we enkele onderwerpen geformuleerd om de gevolgen van instelling van de *logging ban* op korte en lang termijn te onderzoeken. Eén onderwerp was gericht op de achtergronden van de instelling van deze *ban* en hoe hierop werd gereageerd door politici, loggers, handelaren en arbeiders. Dit onderwerp werd onderzocht door een politicologie en een bestuurskunde student. Dit onderzoek impliceerde allerlei methoden, analyse van beleidsdocumenten en verslagen van vergaderingen, maar vooral ook verschillende interviewtechnieken in alle mogelijke situaties vanaf de top van het milieuministerie in Manila tot aan de boer aan de rand van bos. Bovendien kleven aan zo'n onderwerp ook tal van spanningsvolle elementen zoals politiek lobbywerk, illegale houtkap, confiscaties, boetes en intimidaties. In deze studies kwam ook nadrukkelijk de Filippijnse variant van gedoogbeleid, hier *humanizing the law* genoemd, naar voren.

Een ander onderwerp, uitgevoerd door een student ontwikkelingseconomie had als centrale vraag de gevolgen van de *logging ban* voor het landgebruik van de boeren aan het einde van een 35 km lange houtkapweg aan de rand van het bos. Het idee bestond namelijk dat sinds de *ban* deze weg snel zou vervallen bij gebrek aan onderhoud. Daardoor zouden de boeren hun producten niet meer kunnen afvoeren waardoor ze gedwongen zouden zijn iets anders te gaan verbouwen. Een andere mogelijkheid was dat ze zich uit het gebied zouden moeten terugtrekken. Immers, de weg en het regelmatige vervoer, zo was uit eerdere studies gebleken, waren de voornaamste redenen voor vestiging in het dorp. Hoe hebben deze boeren gereageerd op het wegvallen van die houtkap? In dit onderzoek, opgezet met behulp van een vragenlijst, sloop al heel gauw een element van verveling en herhaling. Na de eerste tien boeren was het basispatroon bekend en ging het eigenlijk alleen maar om steeds meer van hetzelfde. Het had niets weg van een ingewikkelde legpuzzel, geen speurtocht om een beeld te scheppen van een moeilijk te grijpen situatie. Dergelijke verschillen worden gedeeltelijk gegenereerd door de vraagstelling maar ook zeker door de gehanteerde methoden en uiteraard door de invulling daarvan door de individuele student.

Bij antropologen is er, waarschijnlijk door de grote nadruk op kwalitatieve methoden en gesprekstechnieken, een vrij algemene weerzin om een aantal zaken ook in kwantitatieve termen uit te drukken of althans daar de geschikte onderzoeksmethoden voor te gebruiken. Mondeling verkregen informatie is heilig en wordt ook vaak als waar aangenomen. Opbrengstcijfers, oppervlaktematen van landbouwvelden, tijdsbestedingen van ingezette arbeid: het zijn allemaal onderwerpen die in het onderzoek regelmatig aan de orde komen maar waarbij studenten slechts moeizaam de stap zetten naar het daadwerkelijk opmeten of controleren in het veld. Dit is bedenkelijk omdat ze in veel gevallen ook nog weinig parate kennis uit vergelijkbare situaties hebben om de informatie aan te toetsen. Te snel wordt er gevraagd en gedacht in termen van hectaren, van kilo's opbrengst, van gemiddelden die uiteindelijk allemaal op schattingen van informanten berusten. De basis van die schattingen wordt slechts zelden onderzocht terwijl boeren zelden of nooit hun veld hebben opgemeten, en weinig denken in termen van gemiddelen over jaren. Daarnaast zijn er misschien nog andere redenen die het controleren van verkregen antwoorden nodig maken. Kennisvorming op basis van veldwerk heeft anders een veel te zwakke basis.

Sinds geruime tijd is het onderwerp van inheemse kennis een belangrijk onderwerp geworden in de antropologie. Maar ook in andere wetenschappen zoals bosbouw en biologie is inheemse kennis als belangrijke bron van informatie ontdekt. In feite is de lokale boer/boerin voor al die wetenschappen een serieuze gesprekspartner geworden. Deze interesse is gevolgd op de roep om

meer participatie van de bevolking in onderzoek en in ontwikkelingswerk in het algemeen. Je zou kunnen zeggen dat het een soort herontdekking van Malinowski's oproep betekende dat het vooral toch gaat om *the native's point of view*.

Als antropologen dit echter in praktijk willen brengen blijken zij eerder nog dan mensen uit sommige andere wetenschappen, nogal snel tegen hun eigen kennisgrenzen aan te lopen voor wat betreft milieuproblemen. Wat ziet een antropoloog eigenlijk als hij 'het landschap leest'? Wat weet de gemiddelde antropologie-student van grondsoorten, en hoeveel bomen en gras- en rijstsoorten kan hij of zij onderscheiden. Hoe zit het met de voedselbehoeften van kippen, koeien of karbouwen? Praten over inheemse kennis vervalt nogal gauw tot geromantiseer en de antropoloog die zich niet goed heeft voorbereid op deze onderwerpen raakt al snel geïmponeerd door de lokale wijsheid. Om als onderzoeker ook een serieuze gesprekspartner voor de lokale bevolking te blijven, zal hij of zij zich daar terdege op moeten voorbereiden of moeten samenwerken met iemand uit een andere discipline. In andere gevallen kan het al gauw leiden tot tal van foutieve interpretaties, en ook tot onvoldoende aandacht voor de kennisgrenzen en de blinde vlekken van de lokale boeren.

Tenslotte wil ik nog een ander methodologisch aspect noemen: het bepalen van de relevante context voor het begrijpen van het probleem. Antropologen zijn gewend om te denken in termen van dorpen, culturen, etnische groepen of administratieve indelingen als de relevante eenheden. Voor het begrijpen van achtergronden van milieuproblemen is het echter niet bij voorbaat duidelijk dat dit ook de relevante context is. In veel gevallen brengt de analyse van een milieuprobleem, maar ook de mogelijke oplossing van zo'n probleem, de onderzoeker tot ver buiten die grenzen terwijl aan de andere kant tal van aspecten van een bepaalde cultuur of een samenleving niet van belang blijken te zijn voor het begrijpen van het specifieke probleem. Voor het begrijpen van de huidige illegale houtkap in het gebied loopt de analyse via de kleinschalige houtkappers, via de plaatselijke meubelindustrie en tal van tussenhandelaren naar de koopkrachtige vraag in de grote steden. De relevante context is hier dus niet *a priori* bepaald, maar wordt geleidelijk aan en op basis van verdere onderzoeksvragen opgebouwd (zie bijv. Vayda 1996). Sommige antropologie-studenten hebben wel eens moeite met het idee dat zij door dit soort probleemgericht onderzoek niet kunnen spreken over 'mijn dorp'. Ze hebben een neiging die grenzen wel vooraf te willen bepalen.

Problemen

Een dergelijk vrij complex onderzoeksprogramma kampt uiteraard ook met problemen en spanningen. Ik wil er hier enkele noemen:

- Spanning tussen de samenwerkende instellingen waarbij het CML als RUL-instelling primair geïnteresseerd is in goed onderzoek en onderwijs terwijl er vanuit de ISU, door de maatschappelijke context, een sterke roep is om direct toepasbare kennis. Ook is er verschil van opvatting tussen het CML en het College of Forestry van ISU over de prioritering van onderzoek en onderwijs waarbij het CML staat voor onderzoek en het CFEM voor onderwijs). Daarnaast spelen de verschillende wetenschapsopvattingen een rol.
- Tevens bestaan grote verschillen in 'onderwijscultuur' tussen de Nederlandse en Filipijnse universiteiten. De Nederlandse student wordt gevraagd actief deel te nemen (discussiegroepen, werkgroepen, de student leert kritisch te zijn) terwijl de Filipijnse student over het algemeen een meer passieve houding krijgt aangeleerd. Er bestaan hierdoor grote verschillen in onderwijsmethoden tussen de beide instellingen die vooral tijdens de voorbereiding en het eigenlijke veldwerk tot uiting komen.
- Culturele problemen tussen de Nederlandse en Filipijnse studenten. Voor een Nederlandse student is het over het algemeen zijn of haar eerste grote buitenlandse avontuur, inclusief de eerste rechtstreekse confrontatie met de problemen van een ontwikkelingsland: armoede, corruptie, *peace and order* problemen, een leven met tal van ongemakken. Voor een Filipijnse student, die over het algemeen al wat ouder is, soms al een gezin heeft, en ook al parttime of fulltime werkt, is het avontuur minder groot. Veldwerk heeft niet meer die uitdaging en spanning. De generatie Nederlandse studenten die momenteel opgroeit met computers, e-mail en Internet moet daar ervaren hoe het leven is met een veel lager niveau van voorzieningen. Lang wordt binnen teams ook geworsteld met de rol die de Filipijnse counterpart studenten vervullen. Nogal eens is de neiging ontstaan hen meer te beschouwen als tolk of als assistent dan als mede-onderzoeker.
- Het werken in teamverband waarbij enerzijds afbakening van de eigen niche belangrijk is terwijl anderzijds toch ook de integratie van essentieel belang is, is een ander probleem. Deze tegengestelde krachten vereisen veel begeleidingsinspanning.
- Omdat de Nederlandse studenten uit verschillende vakgroepen afkomstig zijn is de begeleiding in het veld soms beperkt (afhankelijk van de basisdisciplines van de coördinatoren en de Filipijnse stafleden). Dit vereist goed overleg met de betrokken vakgroepen vooraf en in de uitwerkingsfase.³ Interdisciplinair en intercultureel teamwerk heeft daarnaast ook duidelijk een meerwaarde ten opzichte van een individueel en monodisciplinair onderzoek.
- Het werken in teamverband en de algemene leefomstandigheden in dit deel van de Filipijnen leiden ertoe dat teamleden ook op persoonlijk vlak

veel met elkaar te maken hebben. Dit kan een bron van spanningen zijn waarbij individuele studenten veel over zichzelf en over elkaar leren. In andere gevallen levert het echter ook plezierige samenwerking en langdurige vriendschap op.

Dergelijke problemen zijn zeker niet uniek voor dit programma; ze doen zich ook bij andere interdisciplinaire en internationale programma's voor. In de loop der jaren is echter de nodige ervaring opgedaan met het hanteren en het oplossen van deze problemen (zie Van den Top 1992). Hierdoor kunnen studenten beter worden voorbereid en zijn de problemen beter hanteerbaar geworden. Andere problemen daarentegen zijn niet anders op te lossen dan door persoonlijke leerervaringen. Het zijn eerder uitdagingen dan problemen die kunnen worden omzeild uitgaande van de gedachte dat deze punten veel leerzame elementen bevatten zowel voor studenten die later in dit type onderzoek terecht komen als zij die meer in de praktijk zullen gaan werken.

Impact

Na ruim honderd studentenonderzoeken (65 Nederlandse en ruim 40 Filippijnse studenten) en enkele promotie-projecten,⁴ is de vraag gerechtvaardigd naar de impact van het samenwerkingsverband. Onderwijs- en onderzoeksprogramma's laten zich het eenvoudigst evalueren in termen van onderwijs- en onderzoeksoutput⁵: aantallen studenten die hun stage hebben volbracht; dissertaties en artikelen die zijn geschreven e.d. Maar het programma beoogt ook een bijdrage te leveren aan het oplossen van de problemen die worden bestudeerd. Het bepalen van die impact is veel lastiger omdat die moeilijk in concrete termen te vatten is. Toch zijn er wel indicaties te geven van bijdragen van het samenwerkingsprogramma op dit gebied.

Het veldwerk door het grote aantal studenten heeft veel kennis opgeleverd over het milieuedrag van de verschillende groepen mensen in het gebied en de onderlinge samenhang tussen die groepen. De relaties tussen lokale bevolkingsgroepen, migranten, grootgrondbezitters en houtkapmaatschappijen zijn in kaart gebracht. Ook zijn belangrijke inzichten verkregen over de wijze waarop het overheidsbeleid op verschillende niveaus dit gedrag beïnvloedt door tal van maatregelen, projectontwerpen en de uitvoeringspraktijk in het veld. Het gaat hierbij om kennis die tot nu toe nog niet beschikbaar was en die van wezenlijk belang is voor zowel theorievorming over milieurelevant gedrag als om inzichten in de beïnvloedingsmogelijkheden hiervan.

Op directe of indirecte wijze heeft het programma bijgedragen aan een tweetal projecten die op het ogenblik in de regio worden uitgevoerd. In de eerste plaats is er nu een door Nederland gefinancierd project ter bescherming van het Northern Sierra Madre Nature Park en in de tweede plaats een

door US AID betaald project voor rehabilitatie van de grasvlakten. In beide gevallen zijn de projecten tot stand gekomen via de onderzoeksactiviteiten die zijn uitgevoerd in het kader van het samenwerkingsverband en de kennis die in de loop der jaren verworven is. Het eerste project beoogt één van de laatste stukken regenwoud in de Filippijnen tegen verdere aantasting te beschermen door instelling van een reservaat. In de directe omgeving ervan worden ontwikkelingsactiviteiten gestimuleerd in de hoop hiermee de druk op het resterende bos te verminderen. Een grote stap voorwaarts om dit te bereiken was het uitroepen en implementeren van de *logging ban* voor het primaire oerwoud. Het tweede project is erop gericht het grote areaal aan zgn. *idle grasslands*, dat is ontstaan als gevolg van het ontbossingsproces en het regelmatig afbranden van de vegetatie, weer productief te maken voor *agroforestry*, landbouw of veeteelt. Behalve ecologische factoren spelen bij deze transitie ook sociale en juridische factoren een rol (zoals stabiliteit en etnische samenstelling van de gemeenschap en eigendomsrechten). Het samenwerkingsproject is tenslotte ook instrumenteel geweest bij de opzet van het *Environmental Information Centre* op de campus van de Isabela State University in Cabagan.

Hopelijk draagt het project via de interactie tussen Nederlandse en Filipijnse stafleden en studenten ook indirect bij aan het ontwerpen van betere plannen en beter inzicht in de plaatselijke omstandigheden in de Filippijnen. Het onderzoek is echter niet alleen op deze regio gericht. Het levert ook meer algemene inzichten op omtrent exploitatie en beheer van natuurlijke hulpbronnen, die enerzijds kunnen bijdragen aan methode-ontwikkeling en theorievorming op dit gebied, terwijl het anderzijds in de werkkring van de Nederlandse (ex-)studenten ook elders van betekenis zal zijn.

De werkkring van studenten die via CVPED in de Filippijnen stage hebben gelopen valt uiteen in de volgende categorieën:

(internationaal) ontwikkelingswerk	15
nog studerend	12
(milieu)beleidsmedewerker	8
werkzoekend	5
bedrijfsleven	5
onderzoek (oio/aio)	4
milieuorganisaties	3
ecotoerisme	2
onderwijs	1
overleden	1
overig	4
onbekend	5
<i>Totaal</i>	65

Tabel 2: Overzicht werkkring ex-CVPED studenten

Toekomst

De samenwerkingsovereenkomst tussen de Leidse Universiteit en de Isabela State University heeft geen einddatum. Het is opgezet als een langlopend universitair samenwerkingsverband en niet als een ontwikkelingsproject met een beperkte looptijd. Het wederzijds nut staat centraal. De gezamenlijkheid komt ook tot uitdrukking in de wijze waarop het programma is opgezet en waarop het wordt bestuurd, namelijk op basis van gelijkwaardigheid van beide instellingen. Zolang dit wederzijds nut, uitgedrukt in termen van onderwijs, onderzoek en ontwikkelingsrelevantie voor beide partijen aanwezig blijft en de RUL en de ISU de financiële middelen en de infrastructuur ter beschikking blijven stellen voor deze opzet, kan het samenwerkingsverband in deze vorm blijven bestaan.

Verdere kennisvorming op basis van veldwerk over exploitatiewijzen van het milieu, over de achtergronden van het relevante gedrag en over de wijze waarop dit direct of indirect beïnvloed wordt, staat hierbij centraal. Zodra echter aan één van beide kanten de overtuiging zou ontstaan dat er onvoldoende wordt bereikt, of dat de kennisvorming op basis van veldwerk geen nieuwe en wetenschappelijk interessante informatie meer oplevert, wanneer met andere woorden, het gevoel van *'It's all the same!'* gaat overheersen, dan wordt het tijd het samenwerkingsverband te beëindigen. Of zoals ook de boeren in de Cagayan vallei dan zeggen, uit te kijken naar graziger weiden!⁶

Noten

- 1 Het project heeft in de Filippijnen van 1989 tot eind 1994 onder leiding gestaan van ir. Gerhard M. van den Top namens het CML (RUL) en dr. Roberto Araño namens het College of Forestry (ISU). Sinds februari 1995 staat CVPED in de Filippijnen onder leiding van dr. Denyse Snelder (RUL) en dr. Andy Masipiqueña (ISU).
- 2 Echt 'primair', in de zin van totaal onaangetast door mensenhand is dit bos niet. Vanouds hebben in dit gebied verschillende Negrito-groepen van de jacht en het verzamelen van bosproducten geleefd. Voor de buitenwereld maakt dit bos echter een redelijk onaangetaste indruk.
- 3 Soms brengt dit echter ook interessante contacten tot stand tussen stafleden van verschillende vakgroepen. In enkele gevallen heeft dit al geleid tot gemeenschappelijke onderzoeksactiviteiten (bijvoorbeeld met bosbouw LUW, economie VU).
- 4 In het kader van het CVPED wordt zowel door Filippijnse als Nederlandse onderzoekers aan promoties gewerkt. In 1996 werd in Leiden het onderzoek van Paulo Pasicolan naar herbebossingsprojecten afgesloten. Momenteel werken Gerhard van den Top (dynamiek van het ontbossingsproces) en Esther Moonen (pionier zwerflandbouwers) aan afronding van hun dissertatie. Dante Aquino is begin 1996 gestart met een onderzoek naar het beheer van natuurlijke hulpbronnen door een tribale groep (Ilongot) na uitgifte van landrechten aan deze groep.
- 5 Vrijwel alle Engelstalige individuele onderzoeksverslagen verschijnen in een beperkte oplage als CVPED Student Report bij het CML. Daarnaast bestaan enkele geïntegreerde onderzoeksrapporten waarin het werk van meerdere studenten op geïntegreerde wijze bij-

een is gebracht. In 1991 en 1994 zijn twee CVPED conferenties gehouden waarop de onderzoeksresultaten van de afgelopen periode werden gepresenteerd en besproken met een gehoor van wetenschappers, ambtenaren, NGO's en vertegenwoordigers van de dorpen waarin het onderzoek heeft plaatsgevonden (zie Van den Top 1992 en CVPED in prep.). Naast deze publicaties zijn artikelen gepubliceerd in wetenschappelijke tijdschriften door studenten en stafleden gezamenlijk (zie b.v. Doedens *et al.* 1995, Persoon & De Groot 1996, Henkemans *et al.*). In enkele andere onderzoeksprojecten speelt het werk in de Filippijnen een belangrijke rol (zie bijv. De Groot & Kamminga 1995).
6 'Looking for greener pastures', zie bijv. M. de Groot (1996).

Literatuur

- Doedens, B., G. Persoon, and C. Wedda
1995 The Relevance of Ethnicity in the Depletion and Management of Forest Resources in Northeast Luzon, Philippines. *Sojourn*, vol. 10, no. 2, pp. 259-279.
- Groot, M. de
1996 *Looking for greener pastures. Upland-upland Migration of Ifugao People from the Central Mountain Range to the Forest Frontier in the east of Luzon Island on the Philippines*. E&D Student Report No. 56. Leiden: CML.
- Groot, W.T. de
1992 *Environmental Science Theory*. Amsterdam: Elsevier.
- Groot, W.T. de, and E. Kamminga
1995 *Forest, People, Government. A Policy Oriented Analysis of the Social Dynamics of Tropical Deforestation*. Leiden: CML.
- Henkemans, A., G. Persoon and K.F. Wiersum
Agricultural Transition of Pioneer Shifting Cultivators in the Forest Fringe. (in prep.)
- Maus, J. and E. Schieferli
1989 *Environmental Problems in Northeast Luzon*. Student Report. Leiden: CML.
- Moonen, E.
Diversification and Intensification: Pioneer Shifting Cultivators in the Sierra Madre of Northeast Luzon. In: V.T. King (ed.), *Environmental Issues in Asia*. London: Curzon Press (in druk).
- Pasicolan, P.
1996 *Tree Growing on Different Grounds. An Analysis of Local Participation in Contract Reforestation in the Philippines*. Leiden: CML (dissertatie).
- Persoon, G.A. en W.T. de Groot
1996 *Co-managing the rainforest: Two Examples from the Philippines in the Light of Property Theory*. Paper presented at the East-West Environmental Linkages Workshop, University of Oslo, 26-29 October 1996.
- Sajise, P.E.
1984 Strategies for Transdisciplinary Research of Ecosystem Management. In: A.T. Rambo and P.E. Sajise (eds.), *An Introduction to Human Ecology Research on Agricultural Systems in Southeast Asia*, pp. 312-327. Honolulu: East West Centre.
- Top, G.M. van den (ed.)
1992 *Forestry for People and Nature. Field Research and Theory on Environment and Development in the Cagayan Valley, Philippines*. Manila: CVPED.
Public Forests, Private Stakes and Government. The Deforestation of the Northern Sierra Madre, Philippines. In: V.T. King (ed.), *Environmental Issues in Asia*. London: Curzon Press (in druk).
The Deforestation of the Northern Sierra Madre. Historic Roots of a Con-

temporary Environmental Problem. In: *Pilipinas* (in druk).

Vayda, A.P.

1996 *Methods and Explanations in the Study of Human Actions and their Environmental Effects*. Bogor: CIFOR/WWF Special Publication.